

Руската нация между съветското минало и евразийското бъдеще

Дарина Григорова

“В Русия не е имало щастливо настояще, а само подменящата го мечта за щастливо бъдеще”¹. С това обобщение за съдбата на руската нация академик Дмитрий Лихачов става неволен последовател на философията за живота на Лев Толстой: “Има само сега”. След разпадането на СССР руската държава се отказва от бляна за “светлото комунистическо бъдеще”, дискредитирано от съветската система, и се отправя в търсене на “сега” или на “щастливото настояще”.

Катаклизъмът от 1991 г. обаче, равнозначен на национална катастрофа - от геополитически до личностен план, фрагментира трайно постсъветското общество. “Тежките 90” (“лихие 90”), както руснаците наричат днес управлението на Елцин от 90-те години - с шоквата терапия на Гайдар, с приватизацията, разделила обществото на страшно богати олигарси и много беден народ, с двете войни в Чечения и с често пъти предизвикващото срам поведение на първия руски президент, разединяват, а не обединяват нова Русия.

С настъпването на ерата на президента Путин започва бавно да се възражда престижът на държавата. Властта се сакрализира, следвайки руските традиции, а идеологическият вакуум след 1991-а започва да се запълва с идеологията на патриотизма. “Опазването на народа” (“сбережение народа”) - най-важната държавническа цел пред Русия, поставена от Александър Солженицин, става част и от разбирането на Путин за националната идея.

Какъв обаче ще бъде патриотизмът на нова Русия: руски или русийски, славянски или евразийски? Още в началото на управлението на Елцин руската

¹ Лихачев, Д. С. О национальном характере русских. - Вопросы философии, 1990, № 4, 3-6. <http://libelli.ru/works/lihachev.htm> (15.03.11).

власт налага понятието “русиянин” като заместител на “съветски гражданин”. Ако националнообразователният принцип в руската империя е религиозен - за да си руснак, е достатъчно да станеш православен, а в страната на съветите - социален, то в нова Русия той е политически - “русиянин” означава да си гражданин на Руската федерация независимо от етническия или националния си произход.

Как властта ще се опита да превърне русийското гражданство в русийска нация? С нов политически език, с нови национални празници, с контролирана национална памет, в които обаче ще съчетае съветските традиции с постсъветските/русийските реалии.

1. Политическият език на президента, определящ политкоректния фон за русиянизацията на нацията

Всяка епоха си има свой политически речник и понятиен апарат. По силата на традиционно силните си позиции властта в руската история е отговорна за всичко, което става в държавата, а оттук тя е и основният творец на бъдещето. Обществото в Русия все още няма политическите рефлексии на западноевропейската гражданска активност и в повечето случаи следва властта. Между обществото и властта е полит-некоректната руска интелигенция, или “гласът на съвестта”, както красиво я нарича Геннадий Хазанов, но тя не е определящ фактор в политическия живот в съвременна Русия, тъй като е твърде оскъден електорат.

В политическия речник на Путин казионният патриотизъм се определя като “общорусийски патриотизъм”, който трябва да бъде “един от най-съществените обединяващи фактори”. За разлика от сегашния президент Медведев, който избягва употребата на понятието “идеология”, Путин говори за “идеология на съгласието” като “най-сигурното средство за създаване на устойчив имунитет спрямо всички видове нетърпимост и сепаратизъм”².

² Путин, В. В. Прямая речь. Вестник Российской нации. <http://www.rosnation.ru/index.php?D=31> (13.11.10).

В политическия език на Путин присъстват понятия от руския консерватизъм от втората половина на XIX век. Православната мисия на Балканите е заменена с “цивилизаторската мисия на евразийския континент”, а Русия Путин обявява за “пазителка на истинските християнски ценности” (което обаче предполага наличието на неистински християнски ценности извън Русия).

Неслучайно Путин избира за идеолог на оглавяваната от него партия на властта “Единая Россия” Иван Илин, един от най-консервативните представители на руската бяла емиграция от XX век. Самият лозунг “Единая Русия” е на белите от времето на Гражданската война. От една страна, руският консерватизъм винаги е защитавал идеите на силната централизирана власт, което отговаря на президентската република с конституцията от 1993 г. От друга страна, понятието “консерватизъм” не е дискредитирано в нова Русия - за разлика от “либерализма”, който се асоциира от обществото с олигархията, приватизацията и разграбването на държавната собственост в началото на 90-те години.

Другият консервативен елемент в изказа на Путин е наблягането на уникалността на Русия, която “винаги е играла особена роля в изграждането на отношенията между Изтока и Запада”. За разлика от просветения абсолютизъм на Екатерина II, която обявява руската империя за “европейска”, при просветения авторитаризъм на Путин се избира различна ориентация за съвременна Русия - “уникална евроазиатска държава”³.

Ако държавата е “евроазиатска”, каква е нацията за президента? Отговорът на Путин е: “европейска” и “русийска” нация.

В триадата на Путин за национална идея на нова Русия не присъства “руското”: “евроазиатска държава” - “европейска нация” - “евразийска” и “русийска” култура.

Ако за държавата и за нацията може да се приеме, че са “евроазиатски” (като геополитическа даденост) и “европейски” (като цивилизационна ориентация), то за културата определението “евразийска” или “русийска”

³ Путин, В. В. Прямая речь. Вестник Российской нации... пак там.

остава изкуствено, казионно. Културата на Русия е “руска”, така както и езикът на Пушкин е “руски”, а не “русийски”. Естествена реакция на русийската политкоректност, налагана от държавата, е отхвърлянето на новото понятие от руското общество.

Съпротивата срещу термина “русиянин” е характерна не само за патриотичните кръгове от началото на 90-те години - най-яркият противник е Александър Солженицин, но и за днешния, т.е. точно 20 години след раждането на нова Русия. Показателно за отхвърлянето на идеята за “русийска нация” е самоидентифицирането на либералния политолог Дмитрий Орешкин: “По националност съм руснак, по държавна принадлежност – русиянин. Това е различно. [...] А онова, което се отнася до националността, е дълбоко лично, интимно и културно. И тук не бива да се бърка, думата “руснак” да се заменя с думата “русийски”. Мен ни най-малко не ме смущава това, че съм гражданин на РФ, ако желаете, русиянин, но при това аз искам да си остана руснак... позволете ми тук да остана напълно свободен в своя избор”⁴.

Израз на тази двойственост - гражданска/русийска и национална/руска, е интересното терминологично противоречие, използвано от Путин - “русийска многонационална нация”. Тук може би предложението на акад. Валерий Тишков за “многонародна нация” е по-сполучливо, но в конституцията на РФ е приет терминът “многонационална”. Подобно на Д. Б. Орешкин, В. А. Тишков предлага създаването на двойна идентичност: “престижността на рускостта и статусът на руснаците може и е нужно да се издигат не чрез отричане на русийскостта, а чрез утвърждаване на двойната идентичност (руска и русийска)”⁵.

“Русийската” нация не присъства в езика на един от най-големите последователи на Путин - ретроконсервативния кинорежисьор Никита Михалков. Следвайки консервативните си убеждения, Михалков написва

⁴ Нужна ли новая национальность “россиянин”? Эхо Москвы от 08 февруари 2010 г. <http://www.echo.msk.ru/programs/clinch/748227-echo.phtml> (9.02.11).

⁵ Тишков, В. А. Нация и национальная идентичность в России. Вестник Российской нации. <http://www.rosnation.ru/index.php?D=60> (13.11.10)

политически манифест “Право и правда” (2010 г.), в който определя нацията като “по Божия Воля създаденият в Русия хилядолетен съюз на многобройни народи и племена представлява уникалната руска нация”. Михалков не отрича “евразийските координати” на “особеното свръхимперско съзнание” на руснаците. За него “Русия-Евразия” е “не Европа и не Азия, и не механичното съчетание на последните. Това е самостоятелен културноисторически материк, органично, национално единство, геополитически и сакрален център на света”. В езика на Михалков обаче нацията е “руска”, а държавата - “русийска”⁶.

Медведев, за разлика от Путин, използва либерален изказ в дефинирането на русийската нация. Медведев свързва русийската нация с демокрацията, т.е. не с нейната уникалност както Путин, а обратното - с универсалните либерални ценности: “Националната идея е набор от ценности, които в конкретната историческа ситуация споделя мнозинството от населението на страната”, “главният въпрос е в това да се съчетаят, да се направи така, че нашите национални традиции да се съчетават с фундаменталните набори демократически ценности [...] Какви са тези принципи? Как изглеждат те днес? Преди всичко това са свободата и справедливостта. Второ - това е гражданското достойнство на човека. Трето - неговото благополучие и социална отговорност”⁷. За разлика от Путин Медведев говори за “руска”, а не за “русийска” култура, но само когато споменава руската интелигенция от XIX век.

Либералният политически език на Медведев е част от различния образ на президента от този на премиера Путин в двуглавия “тандем”. Неслучайно Медведев се отъждествява като приемник на Александър II и на 3 март 2011 г. организира пищно честване на годишнината от премахването на крепостното право през 1861 г.: “Някои смятат, че трагичната история на нашата страна през XX век е следствие от неуспешното присаждане на свободата, че са били

⁶ Михалков, Н. С. Право и правда. [http://www.echo.msk.ru/blog/echomsk/721541-echo/\(29.10.10\)](http://www.echo.msk.ru/blog/echomsk/721541-echo/(29.10.10)).

⁷ Медведев, Д. А. О национальной идее. Главы из книги Николая и Марины Сванидзе. <http://medvedev.kremlin.ru/book> (15.03.11). Пак той. Выдержки из выступлений Д.А. Медведева. Вестник Российской нации. <http://www.rosnation.ru/index.php?D=50> (13.11.10).

прави тези скептици, които смятали, че великите реформи са непригодни за народа на нашата страна. Аз се придържам към друга позиция. Александър II получава в наследство страна, чиито основни политически институции са били крепостничеството и военно-бюрократическият вертикал на властта. [...] При това бих искал да обърна внимание на това, че жизнеспособни се оказват не фантазиите за особения път на нашата страна и не съветският експеримент, а проектът за нормален, хуманен строй, замислен от Александър II. И в крайна сметка в исторически мащаб прав се оказва именно той, а не Николай I или Сталин”⁸.

Двойната идентичност присъства обаче и в езика на Медведев, но при него тя се проявява като подсъзнателна съпротива на политкоректния език. Когато има готов текст, Медведев споменава за “русийска” нация, но когато не чете, в спонтанната му реч “руското” побеждава “русийското”: президентът говори за единство на “руския свят” и за това, че “мнозина са възпитани от руската култура”⁹. Изказванията му са качени в личния му блог и не всички видеообръщения са придружени с текст, но там може да се види и чуе спонтанният език на руснака Медведев и да се сравни с политкоректния език на президента Медведев.

Съзнателното избягване на “руското” в политическия речник на властта е обяснимо донякъде със старите страхове на държавата от руския национализъм. Оттук и отказът на Кремъл да определи нацията след 1991 г. като “руска”. “Русийското” обаче може да бъде само гражданска принадлежност към Руската федерация, но не повече - “русийска” нация не може да се създаде с политкоректен език, а и не е нужно. “Руската” нация никога не е била етнична, да си руснак, означава да принадлежиш към руската култура, която е европейска, независимо от етническия произход.

В опитите си да въведе “русийска нация” държавата ще остане безсилна, защото въпреки хипертрофията на властта, за руското общество свободата е вътрешно състояние, а не гражданска активност. Това обяснява

⁸Медведев, Д. А. Великие реформы Александра II: по сути, мы все продолжаем тот курс. <http://blog.kremlin.ru/post/150/transcript> (13.03.11)

⁹Медведев, Д. А. Блог президента РФ. <http://kremlin.ru/video/600> (15.03.11).

точното наблюдение на Дмитрий Лихачов: “Руската култура и затова е европейска, защото в глъбините си тя винаги е била предана на идеята за свобода на личността”¹⁰.

Парадоксално, но сакрализацията на държавата възпитава в руснаците култура/поведение на свободолюбие, насочено обаче навътре към личността, а не навън към обществото. Оттук и особеният индивидуализъм и анархистичност в светогледа на руската (от XIX век), на съветската (от XX век) и на постсъветската интелигенция (от XXI век).

2. Политическите празници на русийската нация

Промяната в официалния език на ниво президентска администрация, бюрокрация и медии не е достатъчна, за да се осъзнае “русийската” нация. Вторият елемент на русиянизацията на нацията от страна на властта е създаването на нови национални празници.

Злополучният избор на Елцин на 12 юни за Ден на независимостта¹¹ (при което възниква естественият въпрос: независимост от кого, и отговорът: от СССР, все едно Великобритания да празнува 4 юли¹²) не обедини нацията, а до ден днешен се възприема само като почивен ден, въпреки преименуването му при Путин в Ден на Русия.

Изборът на Путин за обединителен “русийски” национален празник - 4 ноември, също не е сполучлив, защото за разлика от безразличието, с което обществото посреща 12 юни, спрямо 4 ноември има остра обществена реакция и от Ден на народното единство¹³ се превръща в Ден на разединението.

От една страна, 4 ноември има религиозен - православен, характер. Преди обявяването на 4 ноември за Ден на народното единство този празник е

¹⁰ Лихачев, Д. С. О национальном характере русских... Пак там.

¹¹ На 12 юни 1990 г. е обявена Декларацията за независимостта на РСФСР от СССР. - Б. а.

¹² На 4 юли 1876 г. е американският Конгрес одобрява Декларацията на независимостта на Томас Джеферсън, оповестяваща освобождаването на щатите от контрола на метрополията. - Б. а.

¹³ През декември 2004 г. президентът Путин подписва закон за празнуването на 4 ноември като Ден на народното единство. - Б. а.

църковен - на 4 ноември (по грегорианския), или 22 октомври (по юлианския календар), е денят на Казанската Богородица.

Особеното място на Казанската Богородица в руския патриотизъм е известна не само от времето на Смута, но и от времето на Великата отечествена война, когато литийни шествия с иконата на Казанската Богородица обикалят Москва и Ленинград, за да не стъпи вражески крак в земите им. Връщането към православието при Сталин в началото на войната и възстановяването на патриарха на Руската православна църква е решаваща обединителна крачка за защита на родината. По време на Великата отечествена война руският патриотизъм спасява държавата, докато след войната се ражда съветската нация - победата и цената ѝ превръщат съветския патриотизъм от казионен и изкуствен в национален и истински.

Путин по-внимателно използва православния елемент в разбирането си за “общорусийски патриотизъм”, тъй като не всички граждани на Руската федерация са православни, официалното обяснение на избора на 4 ноември за Ден на народното единство не е религиозно, а политическо - “годишнината от освобождението на Москва от полските интервенти и краят на Смутното време през 1612 г.”. Неслучайно при официалното преброяване през 2010 г. въпросът за религиозна принадлежност отпадна въпреки протестите на Руската православна църква.

От друга страна, 4 ноември трябва да засенчи отменения съветски празник - 7 ноември (годишнината от Октомврийската революция). Паметникът на Минин и Пожарски е в сърцето на Москва - на Червения площад, т.е. готов символ за новия празник. Официалната формулировка обаче е некоректна, защото на 4 ноември 1612 г. е превзет Китай-город, докато поляците отстъпват в Кремъл - истинският символ на държавността, който е освободен на 5 ноември. Но дори и тази дата не слага край на Смута (гражданската война), тя продължава още 6 години, до 1618-а. Трудно е да се

каже и че този ден е символ на народното обединение, тъй като не всички руски градове признават опълчението на Пожарски¹⁴.

Но дори формулировката да беше коректна, събитията от 1612 г. не вълнуват съвременното руско общество, а филмът “1612”, създаден с пропагандни цели, няма успех. Журналистът Александър Минкин обобщава безразличието към 4 ноември: “Празникът е нещо фантастично, не съществува, а толкова приказват за него ...празна работа”¹⁵.

4 ноември обаче не остава само казионен празник, наред с безразличието на по-голямата част от руското общество, от него се възползват националистическите групировки в съвременна Русия. Вместо единение, празникът става ден на шествието на Руските маршове на националистите, в отговор на които проправителственото движение “Наши” организира контрамаршове.

Самото название “Наши” не консолидира, а предполага наличието на “ненаши”, което е пропуск на президентската администрация, към която е организирано движението. Резултатът е създаването на напрежение на национална основа, нещо изключително рядко и нетипично за руското общество. По точните наблюдения на Максим Шевченко неправилната формулировка на 4 ноември води до “етнизация” на руското общество: “Сега се извършва хаотичен естествен процес на етнизация на руснаците”.

Решението, предложено от М. Л. Шевченко за консолидиране на политическата нация, да се преименува празникът на “Ден на политическата нация” или на “Ден на правата и свободите на русийските граждани”¹⁶, звучи казионно и няма с какво да привлече обществото нито емоционално, нито исторически.

Организацията на националистите е много добра, тук социалните мрежи и блогосферата стават идеален проводник. Доказателство за

¹⁴ Назаров, В. Д. Что будут праздновать в России 4 ноября 2005 года? - Отечественные записки, № 5, 2004. <http://www.strana-oz.ru/?numid=20&article=938> (16.03.11).

¹⁵ Минкин, А. В. О Дне народного единства. [http://www.echo.msk.ru/blog/vopros_dnya/723889-echo/\(15.03.11\)](http://www.echo.msk.ru/blog/vopros_dnya/723889-echo/(15.03.11))

¹⁶ Шевченко, М. Л. Особое мнение. Эхо Москвы от 4 ноември 2010 г. <http://www.echo.msk.ru/programs/personalno/723561-echo.phtml> (15.03.2011).

ефективната им мрежа са събитията на Манежния площад през декември 2010 г., когато те се възползват от социалния протест на футболните запалняковци срещу корупцията, допуснала освобождаването на заподозрените в убийството на един от тях Егор Свиридов, и го превръщат в националистически метеж.

Грешката на Путин е, че не се вслушва в едно друго предложение за нов обединителен празник - честването на битката при Бородино¹⁷, която е в културната традиция на руското общество. Всеки ученик знае “Бородино” на Лермонтов, “Война и мир” на Толстой, слушал е увертюрата “1812” на Чайковски. На самото Бородинско поле е създадена традиция всеки август зрелищно да се пресъздава историческото събитие, което популяризира историята. В Бородино са издигнати паметници и на руснаците, и на французите, т.е. има елемент и на примирение, и на национална гордост.

Ако говорим за нация - руска, то след 1812-а започва събуждането ѝ, докато 1612 г. е само число, символизиращо началото на края на гражданска война (Смута), в която голяма част от руската аристокрация е на страната на поляците. Има много полусенки в това събитие за разлика от 1812 г., когато участват всички - и народът, и аристокрацията. Би се осмислило и възраждането на понятието “народ”, замислено за новия празник на 4 ноември.

3. Историческата памет на нова Русия

Най-силният обединителен национален празник в съвременна Русия остава 9 май. Великата отечествена война е събитието, оставило най-дълбока следа в националната памет на руското общество. 9 май е свят спомен за всички генерации, за либерали, консерватори, комунисти - без значение от политическите им пристрастия.

Опитът да се изкриви този спомен и да се приравнят сталинизмът и нацизмът от Европейския парламент, който на 23 септември 2008 г. обявява

¹⁷ Тишков, В. А. Эхо Москвы. Передача “Мы” от 2 ноември 2010 г. <http://www.echo.msk.ru/programs/we/723287-echo.phtml> (15.03.11).

23 август за „ден в памет на жертвите на сталинизма и нацизма”¹⁸, предизвикват руската власт да реагира със съветски рефлекс - създаването на „Комисия за противодействие на опитите за фалшификации в историята в ущърб на интересите на Русия”¹⁹. Недомисленото наименование на комисията предполага, че на фалшификациите, които не са в ущърб на руската история, няма да има противодействие. Съставът на комисията е предимно от бюрократи, които чувствително преобладават над учените.

Приравняването на сталинизма и нацизма от академична гледна точка не присъства като спор – макар и близки по много показатели, двете явления са достатъчно разнородни, за да бъдат уеднаквявани. Академичните среди обаче далеч не влияят на общественото мнение, което е подвластно повече на политически спекулации или невежество.

Ръководителят на администрацията на президента Сергей Нарискин вижда основната функция на комисията като „борба за историческа справедливост”: „Сега фалшифицираната история прониква в много кабинети на ръководители на партийни групи и дори на ръководители на съседни държави, които вместо да установяват нормален политически диалог с Русия, организират на взаимноизгодно сътрудничество, се опитват да предявят към Русия всевъзможни претенции: териториални, политически, материални. Ние, разбира се, не можем да допуснем това”²⁰.

Борбата на комисията с “фалшификациите в историята” обаче не се различава от тесногърдието на европейските бюрократи и се провежда изцяло в съветски стил. Дефакто комисията е нова цензура, която трябва да контролира националната памет.

¹⁸ Declaration of the European Parliament on the proclamation of 23 August as European Day of Remembrance for Victims of Stalinism and Nazism. [http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?reference=P6_TA\(2008\)0439&language=EN](http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?reference=P6_TA(2008)0439&language=EN) (21.09.09).

¹⁹ На 15 май 2009-а с указ № 549 руският президент създава „Комисия за противодействие на опитите за фалшификации в историята в ущърб на интересите на Русия”, чийто ръководител става С. Е. Нарискин. - Б. а.

²⁰ Кто и как будет защищать национальные интересы России в европейской истории? http://www.historyfoundation.ru/media_item.php?id=175 (19.09.09)

Националната памет на съвременното руско общество е белязана и от друг спомен от съветското минало - Сталин и сталинизмът, който обаче, за разлика от обединяващия 9 май, категорично разединява руснаците на два непримирими лагера.

Ако отричането на Сталин и на съветското минало беше модно по времето на Елцин, при втория мандат на Путин се наблюдава успоредна тенденция в обратна посока – за оправдаване на действията му. Въвежда се нов политкоректен език: вместо „тоталитарен режим” – „личен режим” на Сталин, вместо „разпадане” на СССР – „трансформация”.

В ръководството на А. В. Филипов за гимназиални учители, преподаващи съвременна руска история, Сталин е наречен „ефективен мениджър”, а след бурна обществена реакция е редактирано на „рационален управленец”. Репресиите са определени като „кървава ротация”, която “калява бюрокрацията”, и като “стремеж да се обезпечи максимална ефективност на управленския апарат”²¹ – нещо като качествен отбор.

Наред с тази оправдателна вълна за Сталин, в съвременна Русия се наблюдава и активно обществено дискутиране за десталинизацията. Тук президентът Медведев и премиерът Путин се различават в официалните си изявления по този болезнен въпрос.

Медведев заема категорично антисталинската позиция на либералната интелигенция: “Гордея се, че съм потомък на Пушкин, но ми е противно да се осъзнавам като потомък на Сталин”²².

Не по-малко Медведев е категоричен и за ролята на Сталин във Втората световна война: “Великата отечествена война спечели нашият народ, не Сталин и дори не военачалниците при цялата важност на тяхната дейност. Да, ролята им безусловно е била много сериозна, но в същото време войната спечелиха хората с цената на неимоверни усилия, с цената на живота на огромен брой хора [...] Сталин е извършил маса престъпления срещу своя

²¹ Филипов А. В. Новейшая история России, 1945—2006 г.: кн. для учителя. М.: Просвещение, 2007, с. 38, 41, 88, 90. <http://www.alleng.ru/d/hist/hist124.htm> (21.09.09)

²² Медведев, Д. А. О государственной идеологии. Главы из книги Николая и Марины Сванидзе. <http://medvedev.kremlin.ru/book> (15.03.11).

народ. И въпреки че много е работил, въпреки че под негово ръководство страната е постигала успехи, стореното спрямо собствения народ не може да бъде простено”²³.

Позицията на Путин е по-балансирана и е съобразена с по-голямата част от руското съвременно общество, в което преобладават симпатиите към Сталин, а не обратното: “Очевидно е, че от 1924 до 1953 г. страната, а страната тогава е ръководил Сталин, коренно се е променила. От аграрна тя се превръща в индустриална. Вярно, селячеството ни не е останало... Но индустриализацията действително се е състояла [...] Ние спечелихме Великата отечествена война. И който и каквото и да казва, победата е била постигната. Дори да се връщаме към загубите, знаете, че сега никой не може да хвърли камък по онези, които организираха и стояха начело на тази победа, защото ако бяхме изгубили войната, последствията за нашата страна щяха да са много по-катастрофални [...] през този период ние се сблъскахме не само с култа към личността, но и с масовите престъпления срещу собствения народ. Това също е факт”²⁴.

Една от причините за продължаващите симпатии към Сталин сред преобладаваща част от руското общество е идентифицирането на победата във Великата отечествена война с личността на Сталин. Веднага след войната обществото му прощава репресиите от 30-те години.

Наследството от сталинизма за значителна част от съвременното руско общество най-добре описва писателят Даниил Гранин: “Става дума за страха, ние изживяваме сталинските страхове... страхът трайно се предава в семейството... ние говорехме шепнешком, покривахме телефона с възглавница, бояхме се дума напярко да кажем... системата на страха, в която живеем, е най-тежкото наследство... другата система, която ни остана като най-тежко наследство, е системата на лъжата - говорят ни едно, правят друго... Десталинизацията трябва да мине през душата на хората, през сърцата

²³ Медведев, Д. А. "Нам не надо стесняться рассказывать правду о войне - ту правду, которую мы выстрадали". Интервью взял Виталий Абрамов. Известия. <http://www.izvestia.ru/pobeda/article3141617/> (8.05.2010).

²⁴ Путин о Сталине: Индустриализация и победа в войне против массовых репрессий и уничтожения крестьянства. ИА REGNUM. [//www.regnum.ru/news/1231560.html](http://www.regnum.ru/news/1231560.html) (17.03.11).

на хората, това не е само ум, само статистика... ние все още сме в състояние на полуробство... не сме свободни хора, тези неща не ни позволяват да станем свободни хора”.

Най-силната причина за носталгията по Сталин е разочарованието от прехода. Сталинизмът в съвременна Русия е форма на протест: “В голямата си част това е протест против днешния безпорядък, криминал, корупция и останалия бардак, в който живеем [...] ние имахме красива идея за живота, друг въпрос е, че я извратиха, но имаше нещо, в чието име можеше да страдаме... а днес сме на опашката на капиталистическите страни... сега сме някаква бедна полудива капиталистическа страна... това са плодовете от безидейния живот...”²⁵.

Чувството за безидеен живот не е само у поколението на Даниил Гранин, преживяло войната и цялата съветска система. Режисьорът Павел Лунгин описва същото светоусещане: “Имам чувството, че страната е в някаква непонятност и в чувство на обърканост бясно трупа някакви дребни материални ценности. Струва ми се, че абсолютно никой не се занимава, или малко се занимава с благотворителност, малко се занимава с култура, малко се занимава с онова, което прави от страната велика страна”²⁶.

Едва ли политкоректната и безлична “русийска” идея може да обедини нацията в съвременна Русия. Едва ли комиссии срещу “фалшификациите в историята” ще опазят националната памет. Държавата е тази, която трябва да внуши поведение на респект към националната - руската култура, но не с цената на политически процеси като този срещу Ходорковски.

През XIX век за руските дворяни е било въпрос на чест да служат на държавата и да бъдат меценати. През XXI век руските новобогаташи пръскат средства само за лукс, за купуване на футболни отбори, за безсмислена показност на богат, но празен живот.

²⁵ Гранин, Д. А. Прощай, сталинизм! Открытая студия от 5 март 2011 г. Пятый канал. <http://www.5-tv.ru/video/506208/> (05.03.2011).

²⁶ Лунгин, П. С. при Познер на канал ОРТ от 9 ноември 2009 г. <http://vladimirpozner.ru/?p=2070> (13.11.10).

Държавата задава нормата, критериите на ценностната система на обществото, и само тя е в състояние да култивира духовното развитие на гражданите си, подлагани безмилостно на глобалния натиск на пазара и на масовата “попкорн” култура. Това, което може да направи руската власт, отговорна за съдбата на нацията, е да бъде пазител на високата култура, на чистата теоретична наука, а оттук - и на своето бъдеще.

THE RUSSIAN NATION BETWEEN SOVIET PAST AND EURASIAN FUTURE

Darina Grigorova

(Abstract)

Since the fall of the Soviet Union in 1991 the Russia’s political strategy is in search for a new national identity. During the Tsarist period the Russian identity was religious - Orthodox. The concept of the Soviet identity was social - Sovetskii narod (Soviet people). The Post-Soviet identity is political - Rossiiskaya natsia (Russian nation).

This article explores the connection between the government’s visions of the national idea (using the terms rossiiskii and rossiyane in civic and national way), and the points of view of the Russia’s intellectual elites about the national identity (insisting on double identity - russkii about the nation, and rossiiskii about the citizen).

The research is based on documents, speeches (Vladimir Putin’s and Dmitrii Medvedev’s ones), newspaper articles, interviews and books focused on discussions about the post-Soviet politically correct language, about de-Stalinization, and about the Commission on historical falsifications.

The author’s characterization of Russian national identity is against the political correctness of terms Rossiiskii. The Russian (Russkaya) nation is not ethnic but imperial (in geopolitical Eurasian way) and European (by culture).